

KAPITOLA DRUHÁ

TEXT A ČTENÍ

Už tedy víme, že se čtení odehrává ve vymezených oblastech mozku, ale víme také, že tyto oblasti nejsou jediné, které se na něm podílejí. Čtení stejně jako myšlení závisí na naší schopnosti dešifrovat a používat jazyk, materiál slov, z nichž se tvoří text a myšlenka.⁴ Je kumulativní, každé nové čtení staví na předchozí zkušenosti čtenáře. Nevnímá pouze písmena a mezery za slovy, která tvoří text, ale zároveň ho naplňuje smyslovými vjemy, emocemi, vědomostmi i intuicí. Vytváří ve své mysli obrazy a slovní transformace, aby zachytil jeho obsah i význam. Jedná se o proces osobní, protože každý čtenář si při čtení buduje svůj vlastní osobitý vztah mezi psanými větami a mezi svými vědomostmi, vzpomínkami a zkušenostmi.

Důvodů, proč čteme, se nabízí celá řada:

- získáváme nové informace;
- přijímáme určitá sdělení;
- hledáme důležité podrobnosti nebo odpověď na určitou otázku;
- čteme pro zábavu a potěšení;
- rozvíjíme i obohacujeme slovní zásobu;
- díky vizuální paměti se rovněž upevňujeme v pravopisu.

Nejsou to však, jak by se mohlo zdát, úkoly jen pro žáky, studenty a lidi v produktivním věku. Udržení dosažené vzdělanostní úrovně a funkční gramotnosti člověka i ve vyšším věku je zpravidla nemožné bez kvalitních čtenářských návyků a dovedností. Správné porozumění a potřebné zužitkování obsahu textu vyžaduje návyk aktivního čtení, schopnost koncentrace pozornosti, obrazotvornosti i asociativního myšlení. Znamená však také stále oživování vyjadřovacích schopností i obohacování vlastní slovní zásoby o výrazy spjaté se

4 Manquel, Alberto: *Dějiny čtení*. Host, 2007. ISBN 978-80-7294-231-2

současným děním ve společnosti. Aktivní čtenářská dovednost proto může být i pro dospělé a seniory prostředkem k porozumění i nutné selekci v záplavě informací, k aktivizaci, ale také cestou ze sociální izolace či lékem na bolest nebo složitou životní situaci.

Čtenářská gramotnost

Čtenářskou gramotnost jako jednu ze zásadních součástí funkční gramotnosti (čtenářská, matematická, přírodovědní) je třeba obecně chápat jako schopnost využívat psané informace pro úspěšné fungování v životě. Jedná se o komplex znalostí a dovedností, které člověku umožňují zacházet s písemnými texty běžně se vyskytujícími v životní praxi (například s jízdním řádem, návodem k použití domácího spotřebiče, s úvodníkem v novinách a tak dále). Historie čtenářské gramotnosti jako kulturního fenoménu sahá do dávné minulosti, kdy se z individuální dovednosti „zacházet s písmem“ stal jev s významnými sociálními i ekonomickými souvislostmi.

Dialog o vzniku písma

Ti, kdož se tvůj objev naučí, přestanou si cvičit paměť, a tím budou zapomínat, neboť spoléhajíce na písmo, nebudou se rozvzpomínat sami od sebe zevniř. Našel jsi tedy prostředek pro upamatování, ale nikoli pro paměť! Poskytněš svým žákům jen zdání moudrosti, nikoli však moudrost pravou. Lidé se dozvědí o mnoha věcech bez učení a budou si myslet, že mnoho znají, ačkoli nebudou znát nic. Bude s nimi těžké pořízení, neboť místo moudrosti budou mít jen nátěr vzdělanosti!

Platón: Faidros, 4. století př. n. l.

V uvedeném Platónově dialogu vyčítá egyptský král Thamos bohu Thovtovi (bůh moudrosti a poznání), že dal lidem písmo. Platónovy obavy, že písmo člověka ochudí o schopnost pamatovat si, a tudíž i myslet, se nenaplnily. Vznik písma, vynález knihtisku, psacího stroje či počítačových textových editorů měly na uchování toho, co by bylo dávno zapomenuto, a na úroveň a rozšiřování gramotnosti mimořádný vliv. Společenské změny v historii

hrály vždy významnou roli ve způsobu užívání textu a rozšiřování schopnosti číst a psát. Potřeba přenosu důležitých informací se zvětšovala, ať už byly důvody ekonomické, sociální (například záznamy dědictví majetku, půdy, matriční záznamy) či náboženské (laické čtení z Bible). V počátcích byla čtenářská gramotnost spojována především se schopností číst rituální texty nejprve omezenou skupinou vzdělaných. Teprve mnohem později se začala týkat širší populace.⁵ Hlavním spouštěčem byl Gutenbergův vynález knihtisku v polovině 15. století, ale teprve 19. století a zavedení povinné školní docházky vedlo k postupnému rozšíření čtenářských dovedností do té míry, že už se bez nich neobejdeme.

Téměř půl tisíciletí byla za nositelku důležitých a důvěryhodných informací považována kniha. Dnes se čtenářství, dosud pevně spjaté s texty v černotiskové podobě, pozvolna přesouvá na obrazovku, do digitálního světa kyberprostoru. Daní za snadnou dosažitelnost libovolných informací z kteréhokoli místa ve světě v textové nebo grafické podobě může být kromě pocitu již zmíněného informačního přetížení také jejich nedůvěryhodnost nebo nízká vypovídací hodnota.

V současné době se proto informačně a čtenářsky gramotný člověk musí umět rychle orientovat v nových faktech, vyhodnotit je, zvážit jejich věrohodnost a efektivně je využít. Předností zejména mladších lidí je dnes zpravidla počítačová gramotnost, znalost cizích jazyků, komunikativnost, tvořivost, schopnost akceptovat odlišnosti. Některé další nezbytně nutné předpoklady, jakým je například schopnost číst s porozuměním či reprodukovat text bez zrakové opory, bývají často opomíjeny, přestože neztrácejí na významu.

Čtení a jiná média

Otázka, která tedy dnes, v 21. století, úzce souvisí se čtením a čtenářstvím, se týká také elektronických médií i digitální podoby textu a nabízí často diskutované téma, zda odsunou tištěnou knihu do oblasti zapomnění. Všechny

⁵ Rabušicová Milada: *Gramotnost – staré téma v novém pohledu*. Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2858-0

dosavadní studie, které se zaměřily na vztah mezi internetem a čtením, došly k jednotnému názoru. Internet nejde proti čtení ani proti knize, avšak mění naše čtenářské návyky. Stává se prostředníkem krátkých užitkových textů, zatímco obsáhlejší beletristické texty zůstávají doménou tištěné knihy. Stále častěji však vyvstává otázka, která se týká škodlivosti digitálních médií a hrozby takzvané digitální demence. Jsou to obavy oprávněné, nebo se i tentokrát náš mozek adaptuje na nový fenomén, jako tomu bylo v případě písma?

Určité změny čtenářských návyků na sobě opravdu pociťuje většina z nás, kteří s počítačem a internetem pracujeme – a tedy i čteme z obrazovky víc než dvacet let. Náš mozek byl zvyklý číst lineárně. Tím se v daleko větší míře zapojovala také vizuální paměť (například si vybavíme, že tato informace byla v posledním odstavci na stránce vpravo dole). Čím častěji čteme elektronické texty, tím více čteme nelineárně, povrchně a bez hlubšího porozumění. Čteme selektivně, hledáme v textu klíčové výrazy. Text skenujeme očima a přeskakujeme na části, o kterých si myslíme, že jsou nejzajímavější nebo nejhodnotnější. Nedopřáváme si to hluboké vtažení do děje se všemi obrazovými představami i vůněmi, kdy mozek vykazuje stejnou aktivitu, jako bychom byli uprostřed dění.

Výsledky většiny výzkumů poukazují na to, že čtení tištěného média je výhodnější pro naše učení a porozumění textu. Čerpáme-li informace jen z on-line zdrojů, náš mozek si navykne je přijímat jako proud jednoduchých, průběžně přicházejících vět. Ztrácíme schopnost poradit si s delšími, složitějšími texty, naše mysl si nedokáže zapamatovat a reprodukovat větší objem informací (například o rozsahu několika odstavců). Ukazuje se, že v porovnání s těmi, kteří čtou identický text v tištěné podobě, jsou čtenáři on-line médií rychleji unaveni a pociťují nižší míru schopnosti koncentrace pozornosti.

Jako hrozba pro děti však zaznívá varování zejména z pohledu dětských neurologů. Mozek malých dětí se teprve dotváří a je mnohem zranitelnější než mozek dospělého člověka. Roste počet dětí s poruchami pozornosti. Vnímání většiny dětí je velmi povrchní, krátkodobé a nesoustředěné. Vedle ztrát v emocionální rovině jim hrozí i ztráta schopnosti hlubokého čtení a v souvislosti s úpadkem psaného písma i ztráta cvičení jemné motoriky. To má za následek zhoršení zapamatování, vizuální paměti, jazykových i řečových schopností. Děti by tedy měly mít přístup k PC či k „chytrému“ telefonu v denním

programu časově omezený. I nám dospělým by měla nová média duševní výkony ulehčovat, a ne je nahrazovat.

Nic není jen černobílé

Neměli bychom však zapomínat, že negativní účinky digitálních médií jsou daní za mnoho jejich pozitivních dopadů, které nám naopak umožňují věci, o nichž se nám předtím ani nesnilo. S funkcí kompenzačních pomůcek daly netušené možnosti číst, přijímat informace, komunikovat, studovat a překonávat nové výzvy nevidomým, neslyšícím, afatikům (*afázie* je částečná nebo úplná ztráta schopnosti dorozumívat se řečí) i lidem s poruchami hybnosti. Pro ně se počítač i mobil staly nepostradatelným pomocníkem. Byla jsem deset let členkou poroty literární soutěže Internet a můj handicap. Zním proto příběh mnoha z nich, patří neodmyslitelně k mému životu a jejich statečnost často slovy nedovedu vyjádřit.

Na dokreslení svých slov uvedu dvě oceněné literární práce z této soutěže. Protože pokrok je patrný i v oblasti kompenzačních pomůcek, uvádím vedle jmen autorů i vročení.

Příběh první

Dobrý pomocník, ale zlý pán

Rád bych vám představil svoji zповěď, která mi Internet pomohl a s jakým nebezpečstvím jsem se setkal v jeho bezbřehém prostoru. Víím, že dnes mnoha mladým lidem pomáhá v jejich iluzích trávit čas i sny. Pět zim uplynulo od doby, kdy Ježíšek nadělil „celé rodině“ počítač s Internetem. Počítač byl v mém pokoji a já, sotva jsem ráno otevřel oči, měl jsem je jen pro něj. Bez sluchadel jsem prakticky mimo zvuk světa tohoto. A jelikož jsem koktal (stále koktám) a moje tělo (zvláště hlava a ruce) se chovaly velice svévolně, není divu, že jsem si vytvořil parádní mindrák. Nebylo možné oslovit smysluplně a srozumitelně jakékoli děvče. A když už, dostalo se mi jasných neverbálních odpovědí.

Internet a jeho anonymita mi dávaly možnost být sám sebou, mluvit tak, jak mi to zrovna duší plyne. Nejvíce jsem prahl po chatu, flirtovacích a seznamovacích místnostech. Zde po nesčetných pokusech navázal jsem bližší vztah s nejistou Maruškou z jisté vesničky u známého města. Přes dva rozměry monitoru jsem prožíval všechny rozměry dosud nepoznané lásky. Chyběl jen rozměr reality, který mi však zpočátku nechyběl. Zcela jsem se uzavřel do sebe. Účty za telefon byly drastické, ale naši tušili, co zvláštního se se mnou děje. Nezasahovali. Smutné noci při nenavazování spojení, při zpoždění dopisku či vztek, když počítač okupoval jiný člen rodiny. Radost taková, že jsem se rozplýval v nekonečnu. Byl jsem tak mimo, že mi celé okolí bylo úplně ukradené. Po skutečném setkání s Maruškou a prvních polibcích jsem se utordil v tom, že jsme si souzeni. Po návratu domů Maruška neodpovídala. Pak mi pár řádků sdělovalo, že mi to nerada dělá, avšak že mé sympatie nesdílí. Že už mě nechce vidět. Tehdy jsem týdný nebyl schopen radosti. Notoricky jsem vytvářel a udržoval nové virtuální vztahy, najednou třeba až deset. Avšak už bez skutečného zájmu, jako stroj a zcela pohlcený vlastním operačním systémem. Tento „můj“ systém byl naprosto chorobný. Plynuły měsíce, bez povšimnutí, určovány modemem. Nevím, kdy jsem si uvědomil svou závislost. Po pozdějších setkáních s jinými lidmi jsem objevil, že byla srovnatelná se závislostí na automatech či perovitinu. Mé užívání Internetu se dostalo na nejvyšší pudovou úroveň. Dodnes je mi nevolno, a to mám žaludek jako žulový, když si vzpomenu, co jsem své duši napáchal. Přitom jsem rozvíjel i reálnou část života.

Krátce po Marušce jsem vzal jedno děvče za ruku a dlouho jsme se nepustili. Zkušenosti z chatu mi dodaly sebedůvěru a drzost, které rostly měsíc od měsíce. A musím přiznat, nebýt Netu, nepoznával bych tak rychle taje ženských duší i těl. Nevím však, zdali to za to stálo. Ztratil jsem spoustu nevratných hodin, času, který byl mi dán. Nechal jsem zanést svou duši a dodnes ji z toho léčím. Možná je to lidské, nevím, ale v duchu koketuji s každou dívkou (či převlečeným chlapem) jako tehdy na chatu. Cítím, že jde o následek mé závislosti. Jistě, na vině není Internet sám, ale moje touha, touha lidská... Touha být lepší, než jsem.

Jan Spěvůáček,

literární soutěž Internet a můj handicap, 2007

Nečekejte ani po přečtení druhého textu žádný úkol na zapamatování. Myslím, že jsou to natolik bezprostřední a silné příběhy, že vám utkví v paměti díky neobyvkllosti a dávce emocí, právě tak jako mně.

Příběh druhý

Mobilizace pracovních sil

„Ahoj, Lukáš, Jana je nemocná, a proto budeš mít ode dneška do konce měsíce služby s Luckou. Ona asi bude víc vařit a ty obsluhovat, nějak se domluvte... Já už musím běžet. Kdyby byl nějaký problém, tak jsem na mobilu.“ S těmito slovy mě v pondělí ráno přivítal a zároveň se se mnou rozloučil můj zaměstnavatel, který byl jako majitel menší kavárny neustále ve spěchu.

„Nějak se domluvte...“ znělo mi stále v hlavě, zatímco jsem stiskem ruky zdravil svoji spolupracovnici. „Tak to dnes bude dost silný kafe, ale ono se stejně nic nepije tak horké, jak se to uvaří,“ řekl jsem si a myslel na to, že už jsem se zde zoládl vypořádat se spoustou jiných problémů. Indikátor hladiny a šablona na bankovky byly jedinými pomůckami, které jsem zde navíc potřeboval. Někteří zákazníci byli sice ze začátku trochu opaření, aniž bych je polil, ale i oni si celkem brzy zvykli na číšníka s černou kávou a bílou holí. Ačkoli jsem zde pracoval od nevidím do nevidím, tak jsem se s Lucií setkal teprve podruhé, a rychle jsem hledal způsob, jak zrušit rovnítko mezi nevidět = nevědět, protože komunikace s někým, kdo prožívá celý svůj život bez poslechu, pro mě byla velká neznámá. Má „neposlušná“ kolegyně sice uměla dobře odezírat, jak ale získat jistotu, že podle mého zadání uvaří kávu ze spolku, a ne od žida? Tu zpětnou vazbu jsem viděl dost černě. Já ani ona neumíme lormovat,⁶ psaní do dlaně lechtalo a při větší rychlosti připomínalo hádání z ruky. To, že umím latinku, by se u zákazníků setkalo s povděkem nejspíše proto, že při zkoušce psaní na záda se mi nechtěně málem podařilo již při první větě dvakrát rozepnout Lucií podprsenku. Po dobrém nápadu ani vidu, ani slechu. A pak se mi za černými brýlemi rozsvítilo: „Kdyby byl nějaký problém, tak jsem na mobilu!“ SMSka se přece nemusí odesílat a můj ozvučený telefon je

6 Lormování – používání dlaňové dotykové abecedy pro komunikaci s hluchoslepými osobami